

Quan el mestratge desborda l'aula

Lliurament del Premis Extraordinaris de Fi d'Estudis 2017-2018
Auditori de Poblenou – UPF – Barcelona
19:00 hores, dilluns 10 de desembre de 2018

Bon vespre a tothom.

En primer lloc, vull agrair la invitació a la gent de la UPF. Sempre és un plaer tornar allà on t'has format i on has passat uns quants anys de la teva vida... i descobrir nous recintes com aquest Campus de Poblenou que no coneixia.

La meva idea inicial era titular aquesta breu intervenció com «jo no volia estudiar a la Pompeu». Segurament un títol més provocador... però també, sens dubte, poc adient per ser inclòs en una invitació signada pel rector de la UPF. D'aquí, el canvi: una modificació cosmètica que no afecta al què us volia explicar avui.

Comencem pel principi. Jo no volia estudiar a la Pompeu perquè, com alumne de l'Autònoma, compartia aquest prejudici (encara estès, ho sento) sobre la 'pijeria' intrínseca d'aquesta casa, sobre els (suposats) privilegis rebuts en pagament de fosques raons polítiques... En resum, res que no hagueu sentit vosaltres mateixos: la desqualificació dictada per l'enveja. Com aquella anècdota apòcrifa que se'n reia assegurant que els alumnes de la UPF admiraven el seu centre perquè «comptava amb un diccionari amb el nom de la universitat».

Tot i haver-ho descartat, com és evident, poc temps després entrava a la Pompeu. Deixeu-me dir, en la meva defensa, que mai no us en refieu de les persones sense contradiccions, que fan bandera de ser d'una sola peça. Ja ens advertia el filòsof Kant que de la fusta torçada de la humanitat, no en pot sortir res de recte, que és una manera de posar-nos sobre avís contra l'absència de claroscurs... encara que siguin menors com aquest.

Com deia, la Pompeu va convertir-se en casa meva de forma absoluta: aquí em vaig llicenciar en Humanitats, aquí vaig començar la meva carrera d'investigador (qui hagi estat a l'edifici de Roger de Llúria, haurà vist al pati un immens cercle de vidre amb tot de noms sobre-impressionats que, tot i que hi ha qui el fa servir de taula, vol ser un homenatge als docents republicans sancionats pel franquisme a partir d'una recerca que em va encarregar la UPF), aquí vaig publicar els primers treballs,

aquí em vaig doctorar en història, aquí vaig començar a perpetrar les primeres classes...

La història és molt comuna. Alguns de vosaltres segur que n'heu viscuda personalment alguna part, o la viureu en els propers anys. No té massa secrets, i menys per gent amb el vostre currículum, l'Acadèmia –sigui com alumne o com a docent— demana de constància i de tots aquests valors reiterats fins a la sacietat des dels discursos oficials. Però, sense voler rebaixar la importància de l'exigència o de l'esforç, també és cert que sense un cert plaer, sense una certa curiositat, sense un cert gaudi, qualsevol trajectòria professional té poc recorregut. I això ho vaig aprendre aquí. De fet, va ser cercant això que vaig venir a la Pompeu.

Tot i que sempre m'havia agradat la història, vaig cometre l'error d'escoltar els consells assenyats que m'orientaren cap a carreres amb més futur... Però, les passions i els interessos sempre acaben per trobar el seu camí i, fart d'acumular estudis suposadament més lucratiu i objectivament més ensopits, vaig decidir fer història, vaig optar per fer cas al cor i no a la butxaca.

A finals del segle passat (com passa el temps), si un repassava els claustres catalans, pocs podien competir amb la Pompeu: Eva Serra, Josep Maria Fradera, Josep Maria Delgado, Maria Eugènia Aubet, Jaume Torras, Josep Termes, Josep Maria Salrach... Si volia fer història, havia de ser aquí... encara que no existís la carrera com a tal. Més encara quan aquesta nòmina es completava amb noms igual de rellevants en filosofia, economia, etc. La majoria d'aquests professors, i alguns altres que oblidó (o que fins i tot no vull recordar...), van ser importants en la meua formació; però cap de tant cabdal com Josep Fontana.

Mort a finals del passat mes d'agost, potser a alguns us sona o, fins i tot, potser n'heu llegit alguna obra. Ell va ser un dels 'fundadors' d'aquesta casa, un dels primers professors amb qui el primer rector, Enric Argullol, va contactar i qui, per exemple, va 'localitzar' l'actual edifici del Rectorat a la plaça de la Mercè com a futura seu universitària. Seva va ser la idea dels Estudis d'Humanitats (cercant, en paraules seves: «un lloc on la gent pugui aprendre a llegir i a escriure, sense caure en els vicis dels vells Estudis de Lletres»). Si ho va aconseguir o no, com que algun dia m'agradaria tornar com a professor, em permetreu que em reservi l'opinió). Seva també va ser la iniciativa de crear l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives ubicat a l'Edifici de les Aigües del Campus de Ciutadella.

Si us passegeu per la segona planta d'aquell impressionant edifici de totxo vermell i obriu qualsevol llibre d'allà a l'atzar, segurament us trobareu amb el seu ex-libris. Fill d'un llibreter de vell del carrer Robadors de Barcelona, quan tenia set anys el seu pare va regalar-li sis llibres perquè pogués iniciar la seva pròpia col·lecció. 80 anys més tard, Fontana havia acumulat més de cinquanta-mil volums... avui donats a la Pompeu.

Personal i professionalment, Fontana va ser per mi decisiu. Tant decisiu com per pensar que potser paga la pena dedicar aquesta intervenció a recordar-lo, en aquesta que va ser la seva casa. No patiu... evitaré la temptació d'avorrir-vos amb una entrada estil wikipèdia o d'atabalar-vos amb una allau d'elogis a l'estil de les hagiografies de sants. Ho faré més senzill, més curt i, confio, més interessant, doncs em limitaré a explicar-vos tres episodis que, al meu parer, transcendeixen de l'anècdota concreta i resulten apropiats per a un acte com aquest.

Primera escena: tot demana el seu temps. Desconec quan succeí, però en algun moment de finals dels anys cinquanta o principis dels seixanta, Fontana va contactar amb Ramón Carande. Aquest economista i historiador, nascut el 1887, era un supervivent, un savi... i un 'catxondo'. Conten que quan l'*ABC* va publicar per error la seva necrològica, va enviar-los un telegrama dient «todavía no, todavía no». Més enllà de la conya, la resposta evidenciava també una de les seves altres virtuts: la capacitat de síntesi.

Aquesta 'competència' —com la descriurien ara la plaga pedagògica— ell també l'exigia als seus alumnes i, per tant, cada setmana Fontana havia de fer-li arribar un assaig d'una pàgina, a partir de la lectura dels materials facilitats. Però una setmana, li va faltar temps i sense marge per fer res millor, va lliurar un assaig de quatre pàgines. Impertèrrit, Carande va agafar els fulls, va donar-los una ullada i va sentenciar: «se nota que no tuvo usted hoy tiempo de ser breve».

Traduït al present, i malgrat que avui ens sembli viure en l'època de la immediatesa, tingueu present que tot demana el seu temps, que és precisament quan tothom corre que cal anar a poc a poc, que la pressa mai és la vostra aliada... ni en la vida acadèmica, ni en la professional, ni en la personal, ni (ara que ningú ens sent) en la sexual.

Segona escena: el respecte a la feina. Només recordo una bronca d'en Fontana. Anàvem a fer una cervesa i vaig cridar al cambrer amb un «nano», tot fent

espetegar els dits. La seva reacció fou immediata: va exigir-me que tractés amb major respecte a qui estava treballant per a mi i va afegir que era en el tracte cap a qui està al teu servei que es demostra la qualitat humana. Haig de reconèixer que l'amonestació em va sobtar. «No n'hi havia per tant», vaig pensar.

Temps després, però, vaig vincular aquella anècdota amb com ell encarava els propis compromisos professionals. Era evident que no ho necessitava i, en canvi, seguia actualitzant els seus apunts sistemàticament, fins al punt d'aturar alguna classe per agafar l'estilogràfica i, mentre esmenava el seu paper, comentar-nos en veu alta: «ahir vaig llegir que el PIB americà en realitat va moure's fins el 13%». Aquesta mateixa escrupolositat el duia a redactar sempre totes les seves conferències, notes al peu incloses, fos per rebre un Honoris Causa, fos per fer una xerrada als veïnats de Poble Sec. L'exemple a extreure em sembla prou evident: cal ser professionals sempre, cal respectar la feina, tant la pròpia com la dels altres.

Tercera escena: el compromís ciutadà. Tot i viure en un món que permet, a qui ho desitgi, accedir a un volum d'informació mai igualat; la pseudociència i el fatalisme ens assetgen. En part és culpa de l'acadèmia i dels acadèmics que, en alguns casos, s'han allunyat o despreocupat de la gent comuna i que, en d'altres, actuen com si el seu coneixement fos aliè a la resta de la societat. Evidentment, ja hi ha qui se n'adona de l'error i d'aquí iniciatives com les aixoplugades sota el paraigües de la 'Open Science', l'anomenada Agenda 2030 impulsada per l'ONU o algunes de les darreres orientacions en recerca de la Unió Europea.

Però aquest compromís institucional necessita d'anar acompanyat del particular de cada recercaire i de cada professional, de cada disciplina i de cada branca del coneixement. I quan dic 'cada', vull dir 'totes'. Perquè sovint sembla com si això fos, com a molt, una obligació o una possibilitat reduïda a certs àmbits de ciència o tecnologia aplicades... i no és cert. I aquí reprenc la figura de Fontana i la seva concepció de la història com una disciplina que, sense deixar de ser exigent amb si mateixa, ha de servir als seus iguals, ha de ser útil i pertinent. Com li va escriure l'historiador francès Pierre Vilar: «No és una ciència freda la que volem, però és una ciència».¹

O, com va escriure ell mateix i disculpeu l'extensió de la citació: «el de historiador no es un trabajo sino un oficio: algo que sólo merece la pena hacer cuando busca algo que te importa a ti y que puede importar a otros hombres y mujeres —no sólo

¹ Josep Fontana, «Mestres i amics», *op. cit.*, pp. 98-99.

a la tribu de los historiadores—, cuando “saltan chispas” entre la evidencia que manejas y tu propia persona. Entonces es cuando la historia se convierte en “una admirable rama del conocimiento” y su cultivo, en el oficio más apasionante que pueda imaginarse».² Allà on diu història, poseu-hi periodisme, enginyeria, biologia, comunicació, ADE, dret o llengua. Funciona igual.

I recapitulo per poder acabar. Tres anècdotes per tres conceptes, al meu parer, essencials: temps, respecte, compromís. No sé quin serà el vostre futur, desconec completament els horitzons que us esperen, però si us hagués de donar dos consells... El primer seria que miréssiu sempre de regir-vos per aquesta tríada:

- esmerçar la dedicació necessària a cada tasca;
- acompanyar l'autoexigència professional de la necessària deferència cap als altres; i
- integrar-vos en la societat que us envolta a partir de la implicació cívica i l'exigència ètica del vostre treball.

I el segon consell és més curt: no deixeu que altres marquin el vostre camí i, per tant, no feu mai massa cas de cap consell, tampoc d'aquests dos.

Al seu despatx de la Pompeu, Fontana hi tenia emmarcada una frase manuscrita extreta d'una carta de Jaume Vicens Vives que, sempre vaig pensar, ell havia honorat. El text deia així: «Cap mestre no escriu més que una petita part del que porta dintre, i una bona proporció del seu ensenyament s'exerceix a la classe o a la conversa, on es donen moltes coses que mai no seran lletra impresa». Penso que ara s'entén millor perquè he titulat aquestes paraules com «quan el mestratge desborda l'aula» i per quin motiu —permeteu-me insistir-hi— volia il·lustrar aquest mestratge a partir dels episodis sobre el temps, el respecte i el compromís.

Moltes gràcies

² Josep Fontana, «Prólogo» a Lev Gumilev, *La búsqueda de un reino imaginario. La leyenda del preste Juan*, Crítica, Barcelona, 1994, p. XI-XII.